

Veselin Vukotić

Mikrodržava – Pogled sa druge strane

Pitanje od kojeg polazim jeste: Hoće li presađene institucije preduzetničkog kapitalizma i u Crnoj Gori i u Srbiji primiti na novom tlu i kako će funkcionisati?

Da li postoji društveni humus (ekonomski, kulturni, običaji, tradicija) u kome ove institucije mogu razviti svoje korijene?

Da li te institucije imaju snagu da integrišu društvo, ili su to od društva izolovana ostrva i bez uticaja na glavne društvene tokove? Da li su nas te institucije oslobodile uticaja od pojedinih ličnosti?

Odnosno, malo prizemnije: da li je oblačenje markiranog italijanskog odijela, mobilni telefon i vizit karta (što možemo smatrati kao institucije) dovoljno da neko bude menadžer.

Moja hipoteza je da se dovoljno ne razumije niti uvažava specifičnost tradicije, običaja, kulture, ukupnog nasleđa u kojem se neke promjene sprovode. Odnosno, ne uvažavaju se društvene i istorijske okolnosti! Ne uvažava se karakter čovjeka sa ovih prostora – oblikovan vjekovima! Ovo ne znači da se trebamo okrenuti prošlosti! Naprotiv!

Ja samo kažem da sve manje vjerujem u teoriju novog poretka! Zapravo sve srušiti, zaboraviti, pa iz početka. Razbijanjem institucija starog sistema ne znači da je sa njima nestalo i duhovno nasleđe, duh tih institucija! To što više nemamo npr. samoupravljanje, ne znači da je duh samoupravljanja nestao! To što više nismo u jednopartijskom sistemu, ne znači da je duh tog sistema nestao! To što proglašavamo da smo u kapitalizmu, ne znači da je dominacija duha socijalizma nestala!

Ja i dalje mislim da je shvatanje tranzicije u nas pogrešno! Mi imamo mehanički prilaz: donijeti zakon, izgraditi institucije, imati izbore, kleti se u demokratiju! Novi početak znači novi konstruktivizam! Tranzicija je mehanizam koji su konstruisali pametni umovi pojedinaca – upamti je, pa ako radi – uspio si! Samo je pitanje ko ocjenjuje da li mašina radi: onaj ko vozi i gazi sve okolo, ili one koji su tom mašinom pretečeni!

Za nas tranzicija je projekat da se iz tačke A pređe u tačku B! Mirnim putem, ne revolucionarno! Između shvatanja revolucije i tranzicije nema suštinske razlike! To je danas društveni inženjering!

Tranzicija je evolutivni - organski preobražaj! Dešavanje iznutra! Dešavanje u načinu razmišljanja! Promjene u sistemu vrijednosti; shvatanju života! Cilju života! Neosporno je da nove institucije utiču na stvaranje tog duha! Npr. novi zakoni. Ali uvijek se postavlja pitanje: Zakoni su dobri – implementacija je loša! Zašto je to tako? Odgovor je na prvi pogled jednostavan: oni koji su zaduženi, ne sprovode ih! Treba ih zamijeniti! Uvijek

postoji pretpostavka da postoje neki pametni Crnogorci, tu negdje iza brda, koji čekaju šansu! I tu je jedan od korijena problema: da li je politika jedina sfera u našoj stvarnosti koja omogućava da se ispoljimo kao kreativne ličnosti, kao sposobne ličnosti, jednom riječju, kao individue?

Da li je politika naša sudbina? Da li je politika jedino područje gdje se može napraviti društveno verifikovana lična promocija i ekonomska zarada? Zašto svi hrlje da budu u politici ili budu političari? U čemu je ta čarobna moć ove sfere? Ne smatram da je to osobenost samo našeg područja! No, neću o tome! Suština naše tranzicije, kako je ja razumijem, je kako od političkog kapitalizma u preduzetnički kapitalizam?

Priznajem da ovakvu formulaciju dugujem Josipu Županovu, profesoru sociologije iz Zagreba!

Ja mislim da smo mi još uvijek u fazi političkog kapitalizam, ne preduzetničkog! Politički kapitalizam, kako ga definiše Josip Županov, je kapitalizam u kojem se pomoću političkog menadžmenta i državnog monopola organizuje simultana tržišna i svojinska struktura. U takvom okviru se dobro konzerviraju i sve ključne odrednice egalitarnosti.

Politički kapitalizam je tip kapitalizma u kome ljudi iz politike – pozicije i opozicije, i izabrani od politike:

1. Doživljavaju ličnu promociju u vidu društvenog uvažavanja;
2. Obezbeđuju veću ekonomsku korist nego u njihovom poslu (zaposlenju);
3. Strah da se ne ispadne iz političkog života (opozicija i pozicija na kraju se uvijek dogovore);
4. Radikalna želja da se uđe (»Da se vlasti ne sjetite«) u kolo NGO-a, posebno onih sponzoriranih od strane pojedinih političkih partija.

Preduzetnički kapitalizam – ljudi koji su imali svoju ideju i počeli od nule! (To je tzv. nova struktura umjesto privatizovanih preduzeća!).

Što je danas prihvatljivije u našoj kulturi – našem načinu mišljenja?

Prema kome je veća odmazda: prema političaru ili prema »novom biznismenu«?

Ponavljam, mi smo još uvijek zarobljenici nasleđa! Osnovne premise tranzicije su: mehanički determinizam (mašina Isaka Njutna), povezana sa idejom progresa (progresivni evolucionizam) koji uvijek znači da napredujemo, da rastemo, da je bolje, da se razvijamo, odnosno, koji omogućava izvođenje epohalnih promjena preko svjesnog društvenog konstruktivizma (»Ja znam šta je najbolje za tebe!«).

Šta su osobine političkog, a šta preduzetničkog kapitalizma?

Politički kapitalizam:

1. Društveno (državno) vlasništvo;
1. Fragmentirano tržište (tržište roba i usluga);
2. Politički lažirano tržište (monopol);
3. Glavni akteri su politički menadžeri, a ne profesionalni menadžeri. U širem smislu u političke menadžere spadaju i političke funkcije u preduzeću i lokalnoj samoupravi, a menadžment je direktno povezan sa političkom hijerarhijom;
4. Administracija ima dvije funkcije:
(a) Ona je zaštitnica (štiti preduzeća) od spoljne konkurencije i, na kraju krajeva, pokriva gubitke;
(b) Ona je »dadjilja« u odnosu na zaposleno osoblje (osporava »vlasništvo« nad radnim mjestom i važna socijalna prava)
5. Veliki dio GDP se redistribuira u državi.

Preduzetnički kapitalizam

1. Privatno vlasništvo;
2. Integrisano tržište (svi faktori su na tržištu);
3. Konkurentsko (mada ne perfektno) tržište;
4. Ekonomski akteri koji upravljaju, jesu individualni preduzetnici, opunomoćenici akcionara i profesionalni menadžeri. Oni su autonomni u odnosu na državnu upravu;
5. Država održava »rules and order« odnosno, reguliše pravila igre za sve aktere jednako;
6. Proporcionalno manji dio GDP-a se redistribuira državnim kanalima.

Kako iz političkog u preduzetnički kapitalizam?

To je tranzicija!

Što je suština prelaska iz političkog u preduzetnički kapitalizam?

Sistem vrijednosti, način shvatanja, obrasci ponašanja,...

Ako ovako priđemo tranziciji, projekat se mnogo komplikuje! Prije je to preplivavanje uzburkane rijeke, nego gradnja i prelaz preko mosta! U pohmanitaloj, planinskoj rijeci koju treba da preplivate, niko ne može da vam kaže šta da radite! Imate samo bazične principe i pravila!

Prije nego što prihvatimo, malo navijački, ovakav pristup tranziciji, da se podsjetimo snage nasljeđa... Nasljeđa iz daleke prošlosti i nasljeđa iz bliske prošlosti.

Nasljeđe iz daleke prošlosti je:

1. Kolektivizam – odnosno velika sklonost ka jednakosti;

Nasljeđe iz bliske prošlosti je:

1. Samoupravljanje

Balkan je područje koje iz poznatih istorijskih razloga nije nikada prošao period renesanse, odnosno društvenog preobražaja, kroz koji je u 16. i 17. vijeku prošla Zapadna Evropa. Jedna od konsekvenci renesanse je individualizacija društva, odnosno pomjeranje težišta sa srednjevjekovnog kolektivizma baziranog na religiji, na pojedica, odnosno stvaranje uslova za oslobađanje kreativnih sposobnosti svakog čovjeka. Balkan to nije prošao! Da li je samo zbog toga Balkan i dalje Balkan, jedino područje izvan Evrope i nekoliko vjekova poslije renesanse, to nije predmet ovog rada!

Kolektivizam, kao »društvena psihologija«, nosi sa sobom neke suštinske karakteristike, koje su suprotne kapitalizmu, kao individualističkom društvu! U kolektivističkom društvu veze između članova društva su veoma jake; u individualističkoj vrednosnoj orijentaciji – veoma labave; u kolektivizmu je naglasak na »mi« svijesti; u individualizmu na »ja« svijesti; u kolektivizmu pojedinac se utapa ili krije svoju odgovornost u grupi; U individualizmu, ovlašćenja i odgovornost su u većoj harmoniji na individualnom nivou; u kolektivizmu je dominantna grupna solidarnost i učešće u pravima i obavezama grupe, nasuprot individualizmu, čiji sistem vrijednosti se bazira na autonomiji pojedinca, orijentaciji pojedinca na postignuće, uspjeh i samodovoljnost (briga za sebe)

Sumarno rečeno, suštinska razlika između kolektivizma i individualizma je u tome što je kolektivizam baziran na jednakosti, dok je sloboda osnov individualizma. Jednakost kao orijentacija naglašava pravdu i distribuciju sloboda individualnu aktivnost i kreaciju. Definicija ruskog filozofa i stradalnika Nikolaja Berđajeva je da je »sloboda pravo na nejednakost« mnogo pomaže u razumijevanju razlika između kolektivizma i individualizma.

Korijenski egalitaren organizacije se, prema istraživanju sociologa, nalaze na selu. U zatvorenoj seoskoj zajednici vlada shvatanje o ograničenosti dobara: materijalnih i nematerijalnih. Poznato je iz ekonomske teorije da kada je količina dobara fiksna veličina, raspodjela je tada »zero-sum-game«, ili što dobija igrač A gubi igrač B!

Međutim, izvor egalitarizma nije samo zatvorena seoska zajednica. To je po momo mišljenju, i svaka ekonomija u kojoj postoje esencijalne nestašice dobara, odnosno, to su »ekonomije oskudice«, kako ih Kornai naziva, socijalne ekonomije. Pojedinac je živio od plate, nije bilo mogućnosti da se preko bilo kog tržišta dopunski zaradi! U takvoj situaciji nije pravedno da iko »živi bolje od mene«, a ako iko živi bolje, onda je to na »moj račun«, pa ga valja »dovesti u red«! Odnosno, važi filozofija: ako drugi živi bolje od mene, onda je to nepravedno i nemoralno! Zato je lakše podnijeti sopstveni gubitak, nego

tuđi uspjeh, jer je u »zero-sum-game« samim dobitkom dobitnik prekršio moralni kod zajednice! A, kako je rekao Pareto, ljudima je lakše trpjeti i siromaštvo, nego moralne norme.

U ovom kontekstu treba razumjeti i mržnju prema svakoj inicijativi i isticanju! Ako neko, npr. stekne veći ugled zbog svojih intelektualnih kvaliteta, on također krši moralni kod zajednice. Zapravo, sve što ruši ravnotežu u jednoj tradicionalnoj zajednici – nije poželjno!

Neko bi mogao reći da je ovo teorijska rasprava, bez praktičnih posljedica. Ipak, nije tako! Razlika između kolektivismu i individualizmu prelama se, između ostalog, i kroz ideološke i institucionalne razlike. Dok npr. individualistički orjentisani pojedinci preferiraju formalne procedure i smjernice, »kolektivisti« preferiraju neformalni način rješavanja sporova. Ili, kolektivistički orjentisani pojedinci stide se više kršenja norme (»šta će reći komšija«), nego individualistički orjentisani. Važan zaključak iz sociološke studije Gintera Brisbauera i Pola Pedersona (do kojeg sam došao preko J. Županova) jeste: »Te razlike sugerišu da pravni oblici i pravne institucije mogu značiti nešto sasvim drugo za grupe iz različitih kultura.

Odnosno, da li je mehaničko kopiranje institucija sa Zapada potreban i dovoljan uslov za uspješan hod ka preduzetničkom kapitalizmu? Da li je tranzicija završena čak i ako imamo sve institucije i sve zakone kao na Zapadu? Da li su u uslovima »ekonomije oskudice« kakva je naša, važna ista pravila ponašanja i ista pitanja, kao i u uslovima »ekonomije blagostanja« Zapada? Da li bi mi bili punopravni članovi EU, pa da sada imamo svih 80.000 stranica zakona? U čemu je nebuloza tvrdnje da mi možemo biti članovi EU od 2007.? U logici da se život dogovara na glavnim odborima! Naš problem je u tome što se samo akteri smjenjuju, a logika glavnih odbora, u ovoj ili onoj mjeri ostaje, i ne da naprijed!

Nama su potrebne decenije za suštinski ulazak u EU! Ako uđemo u narednih nekoliko godina to može biti samo posebna aneksija! Ne kažem da je to loše!

Htio sam reći da sama ta razlika između kolektivističke i individualističke orijentacije može biti dovoljna da izazove sukobe između grupa sa različitom orijentacijom! Pored ove, uslovno rečeno, istorijske dimenzije, postoji još jedan element iz skorašnje prošlosti – samoupravljanja koji je omogućio i održava politički kapitalizam!

Mnogi analitičari danas tvrde da je jedna od ključnih grešaka socijalizma bilo brisanje istorije; brisanje bilo kakvog nasljeđa; pokušaj stvaranje čiste table (»tabula rasa«) po kojoj se mogu crtavti društveni sistemi, a njih su crtali prvo Lenjin, potom Staljin, a poslije njega veliki broj »malih Staljina«. To je vrijeme mnogih planera, društvenih konstruktivista, društvenih inženjera; sveznajućih »glava«, očovjekovječenih bogova. To crtanje je odnijelo između 85-100 _____ žrtava! Pokazalo se da time što ste nekom nacionalizovali imovinu, ipak niste ubili osjećaj za svojinu: poslije 40 godina, opet svako trži svoje! S pravom ili ne, to nije ni bitno! Bitno je da je institucija osjećaja za vlasništvo

preživjela 40 godine »novog društva i nove ideologije«. Bila je _____ u pamćenju generacije, kao žiška u pepelu! Ne treba vršiti restituciju zbog pravde, već zbog toga što je to priznavanje prava na svojinu. Svojina je izraz čovjekove kreacije, stvaranja, preduzetničkih ideja, rizičnih poteza,... To je u suštini priznavanje prava na stvaranje, a mnogo manje pravedna restitucija! To znači da rušenjem ili ukidanjem nekih institucija ne možete srušiti ili uništiti duh tih institucija. Institucije mogu nestati – njihov duh, u ovom ili onom obliku, ostaje! Da li se slično ponašamo i u tranziciji? Da li se zaboravlja (briše) nasleđe i konstruktivisti ponovo žele da dođu do »tabule rase«? Da se dođe do pozicije: »Mi možemo u EU do 2007. godine, jer to zavisi samo od moje volje, a ja sam za to?«.

Dio našeg specifičnog nasleđa jeste samoupravljanje. Ono je bilo institucionalni humus za nastavak tzv. političkog kapitalizma, koji je i danas snažan u nas!

Samoupravljanje jeste pokušaj kompromisa jednakosti i slobode! Svi smo jednaki! Svi imamo ista prava! Svi odlučujemo o svemu! Svi smo ovlašćeni, a niko nije odgovoran! U tom modelu svi su slobodni! Naizgled! Ali, ako se probije taj okvir, slijedi kazna! Ako neko počne da štrči, treba ga vratiti u »normalu«!

U osnovi, samoupravljanje je bilo naslonjeno na sindrom egalitarizma, koji je u toom sistemu poprimio karakter »radikalnog egalitarizma«, kako kaže Županov! A to znači da je postojao društveni ugovor između političke elite (partije, nomenklature, aparatčika) i radničke klase! Zapravo, politička elita je imala legitimitet u radničkoj klasi! Ona je vukla taj legitimitet (moć) iz njenog priznavanja od strane radničke klase! Zašto je radnička klasa dala legitimitete (moć) političkoj eliti? Čega se odrekla? Pošto nije imala ništa, ničega se nije morala ni odreći! Ali, zauzvrat je dobila socijalne koristi i povlastice: sigurno radno mjesto; sigurna plata; zdravstvena zaštita; školovanje; masovne zabave,...

Društvo funkcioniše na »društvenom ugovoru« između vrha (elite) i dna (mase) radnika! Srednji sloj (tehnokrati, intelektualci, preduzetnici, rentijeri) je kroz periodične kampanje čišćenja kontrolisan! Taj »društveni ugovor« se najčešće danas razumije kao »socijalni mir«. Antikomunističkom revolucijom taj ugovor je napušten! To je početak onoga što zovemo tranzicija!

Nije tranzicija svjesna odluka! To je snaga okolnosti, koje su bubrile tokom čitavog perioda socijalizma!

Da bi bolje razumjeli kakve sve posljedice proizvodi raskid tog »društvenog ugovora«, treba se vratiti na specifičnosti našeg tipa socijalizma – samoupravljanje! Na specifične korijene nastanka političkog kapitalizma u krilu samoupravljanja!

Prema tvrdnji Josipa Županova politički kapitalizam je postojao u svim socijalističkim zemljama. Ipak, najveći nivo političkog kapitalizma postojao je u bivšoj Jugoslaviji, u vrijeme samoupravljanja. Zapravo, velika samoupravna preduzeća čine vrhunac političkog kapitalizma. Tim preduzećima upravljaju prokapitalistički direktori, koji su sponzorirani od partija i partijskih moćnika, čvrsto su srasli sa gradom, regionom i lokalnom

oligarhijom. Takva preduzeća su u stvari »nosila privredu tog grada ili regiona«. Sve ekonomske aktivnosti su zavisile od njih! Istraživači tadašnje zbilje danas priznaju da u tom »političkom menadžmentu« i stalnom zalaganju za reforme socijalizma nisu prepoznali znakove nadolazećeg političkog kapitalizma.. Zapravo, osnova ekonomske aktivnosti bila je politička ideologija komunizma, a ne privatno vlasništvo. Samoupravljanje je omogućilo, sa jedne strane, razvoj preduzetničkih elementa, ali sa druge strane taj razvoj preduzetništva je blokiran ideologijom. Zapravo, politička ideologija (ne privatno vlasništvo) davali su legitimitet »političkim kapitalistima«; ako bi se izgubio taj politički legitimitet, gubile su se istovremeno i pozicije u ekonomskoj hijerarhiji. Tako dolazi do konflikta, koji se kasnije pokušavao riješiti kroz zalaganje za političke reforme, a 1989. godine otvaranjem tranzicionih procesa, odnosno rušenjem političke ideologije starog sistema, stvaraju se uslovi za dalji razvoj kapitalizma.

Startni model političkog kapitalizma znatno je modifikovan u odnosu na period od prije deceniju-dvije. Uvedeno je privatno vlasništvo, prošireno je tržište, ukinuto je »vlasništvo« zaposlenih nad radnim mjestom... No, ipak, još uvijek postoji monopol: država još utiče na ekonomiju, i kroz njene kanale ona redistribuira veliki dio GDP-a, još uvijek su velika socijalna prava,...

Ipak, najvažnija promjena je da se stvori osnovni institucionalni prostor za razvoj privatnog preduzetništva, odnosno preduzetničko kapitalistički model. Mi sada imamo modelski dualizam: i dalje je snažan i dominantan političko-kapitalistički model, ali se razvija i preduzetničko-kapitalistički model. Prvi se počeo razvijati u okviru socijalizma, drugi je izraz novih struktura.

Ova dva modela su u sukobu. Kako će se taj sukob riješiti, teško je reći! Nije sporno da ishodi mogu biti različiti! Teško je tvrditi da politički kapitalizam mora ići u preduzetnički kapitalizam. Isto tako, tvrdnja da će globalizacija »ispeglati« taj konflikt nije posve sigurna! Zaista, sve je moguće!

Što treba sistem sam uraditi da bi ishod prelaska političkog kapitalizma u preduzetnički kapitalizam bio izvjesniji?

Moj odgovor je na nivou Crne Gore – organizacije Crne Gore kao mikrodržave, što znači:

1. Država mora biti van biznisa (riječ: država – čitaj: politika);
2. Povećanje ekonomskih sloboda;
3. Smanjenje državne potrošnje;

Zašto sam izabrao baš ove tri odrednice? Zbog toga što dokazuju osnov političkog kapitalizma i stvaraju ambijent za preduzetnički kapitalizam. Tako, ako je država u biznisu, onda je ona i igrač i sudija! Takva njena uloga kod svih igrača u tržišnoj igri joj daje veći značaj nego tržištu!!!

Povećanje ekonomskih sloboda ukida mnoge administrativne i proceduralne barijere biznisu, što smanjuje zavisnost biznisa od države, smanjuje prostor za monopol, za korupciju i sl., a povećava značaj pravila i transparentnosti.

Smanjenje državne potrošnje znači, isto tako, povećanje snage tržišta i preduzetničke inicijative. Umjesto da država raspodjeljuje novac preko poreza uzet od biznisa, smanjenjem državne potrošnje daje se veći prostor biznisu.

Međutim, za prelazak iz političkog kapitalizma u preduzetnički kapitalizam, gore rečeno nije dovoljno. Potrebna su još najmanje dva uslova: (1) racionalizacija državne administracije; (2) reforme političkog tržišta.

Ne postoji dobar uslov i dobri zakoni i loša administracija. Čini mi se da je prihvatljivi slogan nastao u njemačkoj administraciji, da je dobra administracija bolja od najboljeg ustava. Razumijem da ovakav slogan može da izazove kritiku u smislu da se društveni problemi ne mogu redukovati na administrativni problem. Ipak, rješenje svakog od tih problema, prije ili kasnije, uđe u lijevak administracije.

Pod racionalnom administracijom podrazumijevam administraciju koja nije iracionalna!

Obilježja racionalne administracije najbolje je dao Veber:

1. Specijalizacija, što znači da se svaki zadatak daje odgovarajućem stručnjaku;
2. Imenovanje na bazi stručnih zasluga i stalnosti specijalizacije – što bi _____ kvalitetno osoblje ___??_
3. Formalistička impersonalnost kako bi se ostvarilo nepristrasno ocjenjivanje procesa rada
4. Linija zapovijedanja (kontrole) kako bi se precizno definisala ovlašćenja i odgovornosti svakog od osoblja

Objašnjenje iracionalne administracije je npr. njen izbor na bazi partijske pripadnosti ili »moralno-političke podobnosti«. Znači, ako stručnost u administraciji zamijeni politika, administracija postaje iracionalna i u formalnom smislu!

Ali, i u zemljama u kojima je administracija formalno racionalna ne funkcioniše sve kako treba! Biropatologija postoji i u takvom modelu administracije, pa se na račun »civil service« upućuju velike kritike! Riječju, ne postoji nigdje perfektna administracija. Ali, iluzija je očekivati a ona može biti efikasna, i prijateljski nastrojena prema preduzetnom kapitalisti i biznisu uopšte, ako se bira po osnovu političke lojalnosti. Ne može se očekivati od partijski efikasne administracije da bude profesionalna.

Isto tako, ovo je opomena svima koji traže promjene ustava, pa misle i o njegovom sprovođenju! Odnosno, mora se povećati kapacitet administracije da se ideje ustava mogu i sprovoditi. Riječ »reforma administracije« mi izgleda suviše rutinska, suviše mehanička,... Problem je više u stvaranju nove administracije, nego u reformi postojeće. Zato to i nije lak, ni kratkotrajan posao!

Reforma političkog tržišta, posebno kodeksa ponašanja i finansiranja političkih partija je takođe dio promjene ambijenta koji zahtijeva dalji razvoj preduzetničkog kapitalizma. Partija, shvaćena ne kao institucionalni oblik za sprovođenje sopstvene ideje njenog članstva, već kao sredstvo za obezbjeđenje primanja i društvenog pozicioniranja njenog rukovodnog tima, teško mogu biti podsticaj razrješenju postojećeg modelskog dualizma u pravcu razvoja preduzetničkog kapitalizma.

Zaključne poruke

Moja ideja mikrodržave se više shvata sa mehaničkog stanovišta (smanjena administracija), a manje sa suštinske strane. U ovom predlog sam htio da ukažem na jednu od tih suštinskih niti iz naše stvarnosti koja je povezana sa idejom mikrodržave. Zapravo, u ovom trenutku nalazimo se u modelskom konfliktu: konflikt između modela političkog kapitalizma i modela preduzetničkog kapitalizma. Ja ne smatram da dominantni model političkog kapitalizma mora da preraste u model preduzetničkog kapitalizma. Da se taj prelaz od dominacije politike (političkih partija) nad ekonomijom (preduzetničkim kompanijama) mora izvršiti dobrovoljno. Taj prelaz je jedino moguć ukoliko se stvore, sa jedne strane institucionalni uslovi za razmah privatne svojine i njene zaštite i razvoj preduzetništva, a s druge strane ukidanjem svih uporišta političkog kapitalizma u državnoj administraciji i na političkom tržištu (oslobađanjem političkih partija od privređivanja i sopstvenog biznisa).

Skrećem pažnju da puko prenošenje institucija i zakona iz zemalja Zapada neće samo po sebi riješiti problem tradicije. Ovo tim prije što postoji nasleđe, odnosno duh tog nasleđa iz prošlosti koje utiče na funkcionalnost novih institucija. Isto tako mora se više uvažavati činjenica da su se elementi kapitalizma, odnosno političkog kapitalizma, počeli razvijati u krilu starog društva, te da je snaga tog modela kapitalizma još uvijek velika.

Ne mislim da je prelaz iz političkog kapitalizma u preduzetnički kapitalizam sam po sebi izvjestan! Potrebne su mnoge dublje institucionalne pretpostavke da bi se to desilo! Moj koncept mikro-države, u čijoj osnovi su liberalne ideje, jeste jedan od mogućih odgovora!

